

**Beszámoló a Brigetio/Szőny-Stadion út lelőhelyen 2024 nyarán végzett
régészeti tervásatás eredményeiről
(2024. június 12.– augusztus 16.)**

A Komáromi Klapka György Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Régészettudományi Intézete, Ókori Régészeti Tanszéke között 1992 óta zajló együttműködésének 33. évében az alábbi ásatási eredmények születtek, a továbbiakban felsorolt munkatársak részvételének köszönhetően.

Ásatásvezetők: Dr. Bartus Dávid tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék); Szamadó Emese régész, múzeumigazgató (Komáromi Klapka György Múzeum).

Régészek: dr. Juhász Lajos, dr. Sáró Csilla, dr. Simon Bence, dr. Szabó Melinda, Olasz Rita, Párkányi Bence, Hümpfner Dániel (ELTE), dr. Barna Ferenc, Peng Mátyás, Takács Balázs, Kelemen Zsófia Zsuzsanna.

Régészhallgatók: Müller Ákos, Kolysza Hanna Sára, Fodor Karina, Geiger Mercédesz, Karancsi Dominik, Ivancsics Kitti, Ray-Bene Julianna, Darvas-Tanács Illés János, Kima Petra, Szalai Boglárka, Hümpfner Dániel, Sas Zsófia Szilvia, Oláh Alexandra, Szilágyi Balázs Farkas, Juhász Balázs, Reményi Brúnó, Gönczi-Nagy Gergő, Nagy Boglárka, Fazekas Réka, Szigeti Réka, Balázs Bence, Juhász Lajos, Kiss Szonja, Tardi Flóra, Hargitai Zoé Zsuzsanna, Németh Lilla Franciska, Lenár Vilmos György, Négyökrű Tibor, Grandi Emilia Anna, Szunyogh Kata, Párkányi Bence, Szegedi Zsófia, Végh András, Purgel Miklós, Anna Badanova, Julia Buralova, Adam Igaz, Veronika Machacikova, Lucie Matousova

1. Előzmények

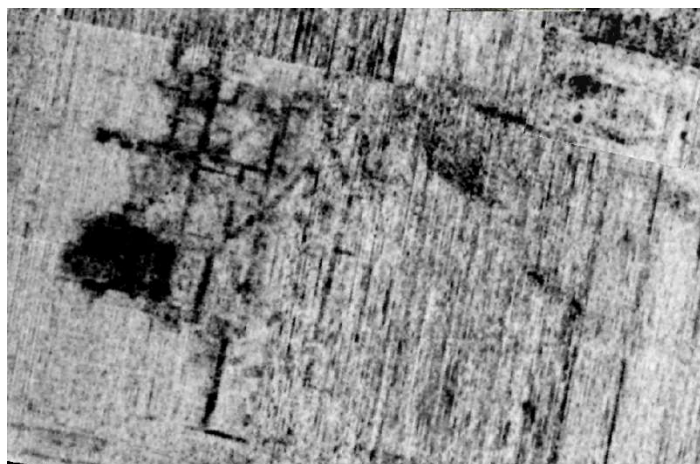
A brigetióilegiotábor területén, Szőny, Stadion út lelőhelyen a korábbi évek légirégészeti kutatásai alapján azonosított területen 2017-2018-ban mintegy 900 m²-es területen végzett feltárást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Régészeti Tanszéke és a Komáromi Klapka György Múzeum, aminek során egy nagy méretű apszisos épületet sikerült részlegesen feltárni, valamint a brigetiói legiotábor korábbi periódusait is meghatároztuk.

Az 1. periódus a tábor alapításához kapcsolható, és a Kr. u. 2. század elejére keltezhető, nagyrészt fekete, égett réteg formájában jelentkezett. A 2. periódus a tábor fő periódusa, egy legalább 20 helyiségből álló, minimum 700 m² nagyságú épületet sikerült feltárnunk, helyenként álló falakkal, in situ falfestményekkel a falakon, valamint több terrazzopadlóval. A 3.-4. periódus a 4. század első felére keltezhető, amikor a szomszédos katonavárosból a táborba költöznek, és a korábbi táborépületek helyére hevenyészett házakat építenek. Az 5. periódus a bélyeges téglák (Terentius és Frigeridusdux) alapján a 370-es évek elején épült, masszív kőfalai a legtöbb helyen teljes egészében megmaradtak.

A reprezentatív apszisos épület császári fogadóhelyiségként is funkcionálhatott, valószínűleg itt kerülhetett sor 375. november 17-én a kvád követek és I. Valentinianus találkozójára, ami a császár halálával végződött. A 6. periódusban az épület egy részét feladják, padlófűtést alakítanak ki benne és valószínűleg lakóépületként használják a római kor végéig.

A 2019-ben a tábor területén végzett régészeti feltárás elsődleges célja a legiotábor északi főkapujának, a porta praetoriának a feltárása volt, valamint a viapraetoria fekvésének és szerkezetének tisztázása. Mind a kaputornyok, mind az azokat összekötő kapunyílások masszív kőalapozással rendelkeztek, a felmenő falakból azonban mindössze néhány kváderkő maradt a helyén. A tornyok belső szerkezetéről így kevés információval rendelkezünk, a nyugati toronyban egy későbbi átépítés nyomait sikerült azonosítanunk, a keleti toronyban pedig egy masszív meszes réteget találtunk, ami egy átépítéshez, vagy esetleg a torony lebontásához kapcsolható. Sikerült feltárnunk a kapunk keresztülvezető viapraetoria kőlapokkal fedett útfelületének egy részét, valamint az erre merőleges, szintén részben kőlapokkal fedett viasagularis egy szakaszát. A déli feltárási területen a viapraetoriát két oldalról szegélyező oszlopsor bázisai közül ötöt sikerült megtalálni, valamint feltártunk egy késő római mészégető kemencét is.

A feltárásokkal párhuzamosan folyamatosan geofizikai felméréseket végeztünk a területen, ami alapján a további ásatások legoptimálisabb helyszínei jól meghatározhatóak.

A 2024-es feltárás közvetlen előzménye a 2021-2023 között lezajlott három ásatási szezon. 2021-ben kezdtük el a legiotáborpraetenturájában található katonai fürdő feltárását, a három év alatt mintegy 1800 m² területet tártunk fel a nagyjából 6000 nm² alapterületű épületből.

Ebben a három évben összesen 11 szelvénycsoportot nyitottunk, amelyek révén három hidegvizes medencét tartalmazó helyiséget, két melegvizes medencét és a hozzájuk kapcsolódó helyiségeket, valamint több, padlófűtéssel ellátott helyiséget feltárni. Több helyen megfigyelhető volt a padlófűtés megújítása, ezeken a helyeken a korábbi fűtésrendszer feltöltése után annak tetejére egy újabb hypocaustumot építettek. Több helyen sikerül a medencékhez tartozó vízvezető csatornákat is megtalálni, illetve a déli hidegvizes medencéhez csatlakozó ólom vízvezeték csövet is. A helyiségekben több helyen a padlózat is megmaradt, ez periódusonként különböző volt, terrazzo, opus spicatum és vörös mészkő lapokat használó fázisok voltak elkülöníthetők. A hidegvizes medencék elhelyezkedése alapján egy K-Ny irányú szimmetriatengely feltételezhető a fürdő tekintetében.

A fűtött helyiségekhez kapcsolódva az épület É-i és D-i zárófalainál hétpraefurniumot tártunk fel. Ezek közül kettő egy-egy melegvizes medencéhez kapcsolódott, az egyik a fürdő északi, a másik a déli oldalán. A fürdő É-i traktusában három nagyobb fűtött helyiség volt, amelyek közül az egyiket a használat során két, kisebb helyiségre osztották, és mind a kettőt továbbra is fűtötték. A D-i traktusban is megfigyelhető volt több átépítés nyoma. A hidegvizes medencétől Ny-ra eső helyiséget először teljes felületben fűtötték, majd fűtőcsatornákat hoztak létre egy következő fázisban. Az utolsó fázisban a fűtőcsatornákat áthelyezték.

A késő római időszakban egy csontfésűket készítő műhely működött a korábbi fürdő területén, amelynek hulladékanyagát - több ezer lefűrészelt agancsot és fésütöredéket, félkész termékeket és egyéb csonthulladékot - egy kút visszatöltésében találtuk meg. A fürdő területén előkerült leletanyagból említésre érdemes három éremkincs, az egyik arany gyöngyököt is tartalmazott, egy strigilis, egy vas aryballos, valamint egy törött csontfűrészs.

2. A 2024-es feltárások

A 2024-es feltárás során 4 felületet nyitottunk, összesen 600 nm-en. Az első felülettel a fürdő területének nyugati kiterjedésének feltérképezése volt a cél. A 2. és 3. felülettel a fürdő belső traktusának felosztásáról szerzett ismereteket akartuk pontosítani, míg a 4. felülettel a fürdő déli zárófalának, és az utána következő útnak a meghatározása volt a cél.

Az egyes felületben feltárt régészeti jelenségek

Az egyes felület a tavalyi 3-as felület vonalában helyezkedett el, északi irányban. Előzetes feltételezéseinkkel ellentétben ez a terület nem a fürdőn kívül eső rész, vagy egy nagyobb, szabadtéri medence (natatio) volt, hanem gyakorlatilag a teljes területén hypocaustummal fűtött helyiséget találtunk. A terület ÉNy-i sarkában egy praefurniumot, és a hozzá kapcsolódó kiszolgálóhelyiséget tártuk fel. A praefurnium valószínűleg egy medencét fűtött, amiből nem maradt meg egyértelműen semmi, csak az alatta található fűtésoszlopok. Az

épületnek a fala ezen a részen teljesen vissza lett bontva, egyszer még a római korban, majd később is. A felület északi felében egy vízvezető csatornát találtunk, ami eddig a fűtött helyiségek környéken meglehetősen ritka jelenség. Több visszabontott falszakaszt sikerült feltárni, az egyik helyen egy apszisos alkóv indítása rajzolódott ki, az ív többi része kívül esett a feltárt területen. A hypocaustum betöltéséből ebben a szelvényben két éremkincs is előkerült.

A második felületen is egy nagy alapterületű, hypocaustummal fűtött helyiséget sikerült feltárni. Ennek leglátványosabb része egy apszisos kiszögellés a helyiségben, aminek felmenő falai is megmaradtak félkörívben, valamint a padlója és a teljes alépitmény-rendszere. Az in situ padló vastagsága pontosan 10 pollex (246mm). Alatta kerek téglákból álló fűtésoszlopok voltak, amelyeknek a tetején a nagy, négyzetes áthidaló téglák is megmaradtak. A falhoz

Az in situ padló és alatta álló fűtésoszlopok

Praefurniumnyílás, felette in situ padló

csatlakozó részen fecskefarkas téglákat helyeztek el, amik meg tudták támasztani a fal mellett álló nagyobb téglákat, hogy a fal mellett a meleg levegő felfelé távozni tudjon. Korábban úgy gondoltuk, hogy ez az apszisos falszakasz egy medencét zárhat közre, de az idei év feltárása bebizonyította, hogy legfeljebb egy labrum állhatott a benyílóban, ez semmiképp nem lehetett medence.

Ezen a felületen sikerült feltárni az ásatáson eddig legjobban megmaradt praefurniumot. Ez keleti irányból fűtötte azt a nagy helyiséget, amiből az apszisos alkóv is nyílt. A fűtőcsatornája azonban két felé ágazik, feltehetően déli irányban

egy medence alatti területet is ebből a praefurniumból fűthettek. Felette egy nagyobb, összefüggő terrazzo padló is megmaradt, rajta talán egy medence falának, vagy egy későbbi elfalazásnak a nyomaival.

A tavalyi ásatás során feltárt egyik helyiséget ebben az évben sikerült kiegészítenünk a hozzá

tartozó medence feltárásával. A medence alatt hypocaustum oszlopok voltak megtalálhatók, a vize így legalábbis langyos lehetett. A téglalap alakú medence szimmetrikus párja a tavaly feltárt, a helyiség északi részén található meleg/langyos vizű medence.

Bár nem maradt meg olyan szépen a medence alja és az oldalsó fűtésrendszere, mint az egyik 2022-ben feltárt medencének, de építészeti megoldásait tekintve hasonló lehetett. A medence DNy-i sarkában néhány, a tubulusok alatt elhelyezkedő, vagy azokat helyettesítő téglák in situ

Az ásatás madártávlatból

megfigyelhető volt.

Kérdések vet fel egy leginkább kiszolgáló helyiségként, fűtőtérként értelmezhető, kisebb, téglalap alakú helyiség, és az ebbe vezető nyílások értelmezése. Valószínűleg különböző periódusokban használhatták a helyiségből induló, illetve onnan kivezető praefurniumokat.

Ettől délre egy később leválasztott, kissé szabálytalan téglalap alakú helyiség található, amiben egyelőre definiálatlan funkciójú, kis méretű cölöphelyek sorát fedeztük fel.

A harmadik felületben talált fűtött tér a második felületben feltárt nagy méretű helyiség folytatása dél felé. Ebben a felületben sikerült ugyanolyan, dupla hypocaustumot feltárni, mint a 2022-es feltárás során, így annak a helyiségnek az északi határát is sikerült az idei ásatás révén meghatározni. Az oszlopok elhelyezkedése alapján az átépítést megelőző fázis alaprajzának is rekonstruálhatók lettek egyes részelei.

Az ásatás legnagyobb szenzációja 2024 nyarán három mészsoltó medence feltárása volt a négyes felületen. Katonai kontextusból előkerült mészsoltó medence egyelőre csak Hollandiából ismert, így a felfedezés mindenképpen újdonság szakmai szempontból. A mészsoltó medencék a későbbi udvar alatt voltak megtalálhatók, a legjobban megmaradt medence sarkaiban még az utolsó adag, fel nem használt oltott mész maradványaival. A medencék téglával voltak kibélelve, két

A legjobb állapotban fennmaradt mészsoltó medence

medence között még az átfolyó is megmaradt. Ezek mellett a felületben a fürdő déli zárófalát, a tőle délre található, kövekkel bélelt vízvezető csatornát, és a scamnumtribunorumtól északra húzódó utat tártuk fel. Az útnak több megújítási fázisa is volt. A felület egy részét a basilicothermarum töltötte ki, aminek padlójába vágva egy pár napos csecsemő mellékletek nélküli téglasíkját tártuk fel.

Az idei ásatás eredményei alapján már biztosak lehetünk abban, hogy a fürdő dél-nyugati részét tovább használták, mint a többit. Egyre inkább sikerül lehatárolni azt a területet, ahol olyan, későrómai átalakítások zajlanak, aminek a fürdő többi területén nem maradt nyoma. Azt sajnos nem lehet megmondani, hogy az északi területen lévő épületrészek milyen funkciót kaptak ebben az időszakban, mert a felépítmények – ennek a területnek az esetében ez lenne a késő-római átépítések nyoma – nem maradtak meg kellő mértékben ennek vizsgálatához. Ezzel egyidejűleg korai (talán a legelső építési fázist jelentő) periódus szimmetriája egyre jobban kirajzolódik, így az idei ásatás alapján már rekonstruálni tudunk olyan alaprajzi részleteket is, amelyek a későbbi átépítések miatt nem láthatók egyértelműen.

A brigetioi legiotábor fürdőjének azonosítása és feltárásának megkezdése az *aquincumi Thermae maiores* feltárásához fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetioi kutatásait.

A feltárás során a területet a hagyományos régészeti dokumentáció eszközei mellett egy DJI Mavic 2 típusú drónnal folyamatosan fotóztuk és videóztuk, valamint a feltárás fotó 3D feldolgozását is megkezdtük. Azokról a területekről, ahol az alépítmények a felettük lévő padlószint miatt nem voltak láthatók, Lidar felvételt készítettünk, amiből 3D-s, forgatható modell készült. A hagyományos ásatási napló mellett a feltárást minden nap videonaplóban rögzítettük, összesen mintegy 8 órányi hang és képanyagot készítve, valamint elkezdtük egy online dokumentációs rendszer fejlesztését.

A feltárás végén a sérülékeny épületelemeket (pl. hypocaustum-oszlopokat) geotextilrel befedtük, és a terület nehezen megközelíthető részeivel kézzel visszatemetjük, majd a fennmaradó részen munkagéppel végeztük el a visszatemetést.

A fentiek miatt karbantartási tervre nincs szükség.

NYÍLT NAP A LEGIOTÁBORBAN

2024. 08. 14.
17 ÓRA

KOMÁROM/SZÖNY
STADION ÚT

A BRIGETIOI KATONAI FÜRDŐ RÉGÉSZETI
FELTÁRÁSÁNAK BEMUTATÁSA

A VENDÉGEKET KÖSZÖNTI:
SZÁMADÓ EMESE, RÉGÉSZ,
A KOMÁROMI KLAPKA GYÖRGY MŰZEUM IGAZGATÓJA

AZ ÁSATÁST BEMUTATJA:
DR. BARTUS DÁVID, ÁSATÁSVEZETŐ RÉGÉSZ,
AZ ELTE BTK DÉKÁNJA

ÉRDEKLŐDÉS: + 36 34 344 697

Nyílt nap 2024.08. 14.

2024. augusztus 14-én nyílt napot tartottunk az ásatáson, amelyre több, mint 200 érdeklődő volt kíváncsi. A tavalyi évhez hasonlóan a nyílt nap keretében látványásatást is tartottunk. A régészeti terepi munka minden fázisát, az ásatást, detektoros, drónos, radaros munkavégzést, rajzolást, dokumentálást és a leletanyag csomagolását is megtekinthették a látogatók, kérdezhettek az adott munkát végző kollégáktól, hallgatóktól. Így a jelenlévők „élőben” is láthatták, hogy milyen összetett, sokrétű tevékenység folyik egy ásatáson.

Különösen kedvelt volt a „leletsimogató”.

Leletsimogató a nyílt napon

A nyílt napi vezetés megkönnyítése érdekében egy kisebb kiadványt is készítettünk, amelyet mindenki számára ingyenesen kiosztottunk.

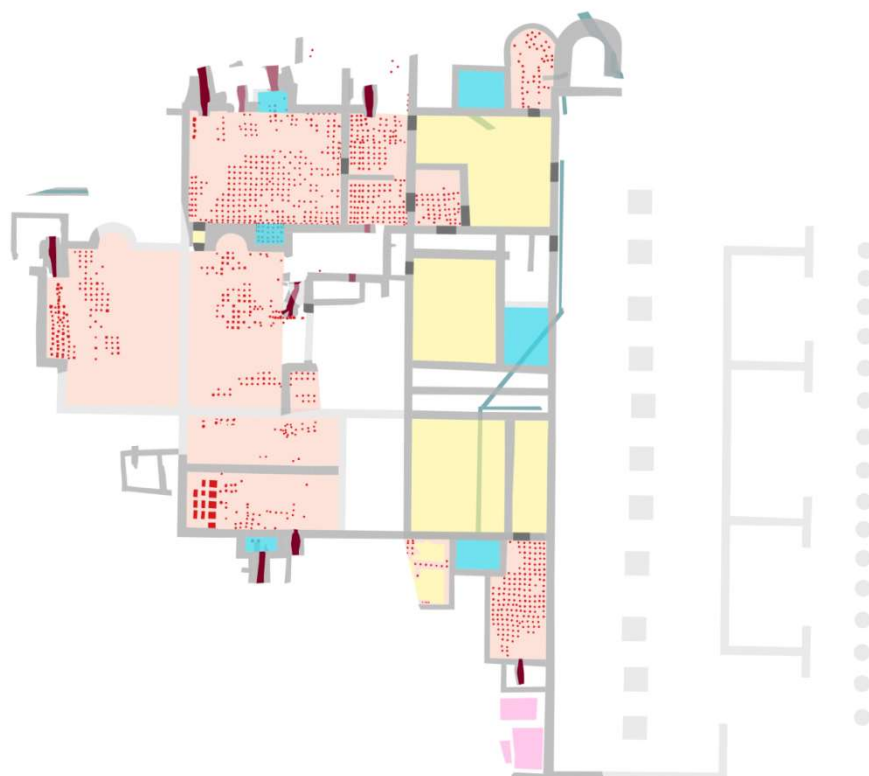
Ezekén kívül nyáron családi és egyéni látogatókat, 3 táborozós, 1 kirándulós és 4 iskolai csoportot fogadtunk az ásatáson, valamint a Nagyszombati Egyetem szervezésében, Iza – Leányváron folyó ásatáson résztvevő nemzetközi régészhallgatókból álló csoportok is megtekintették az ásatást. Így összesen 350 fő látogatta meg a feltárást 2024 nyarán.

Tudományos eredmények összefoglalása

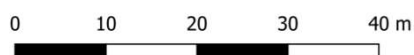
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Komáromi Klapka György Múzeum által 2024. június 12. és 2024. augusztus 16. között Brigetio / Komárom-Szőny, Stadion út lelőhelyen végzett régészeti feltárás elsődleges célja a geofizikai felmérések alapján feltételezett, korábbi években azonosított római kori fürdő alaprajzának topográfiai tisztázása volt. A feltárás során 600 m² területen az előző évhez hasonlóan, Brigetióbancsak ritkán tapasztalt jó megtartású, nagyon masszív falak, padlófűtéssel alátámasztott in situ padlók, felmenő falak fűtésrendszere, valamint medencék, csatornák, praefurniumok kerültek elő. A feltárás eredményei alapján egyre részletesebb adatok váltak ismertté a legiotábor fürdőjéről, aminek megtalálása a 18. században feltárt aquincumi Thermae maiores feltáráshoz fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetiói kutatásait.

A nyári ásatás kutatás eredményeit összefoglaló szacikket közlésre befogadta a Dissertationes Archeologicae szerkesztősége, várható megjelenés: 2025. január.

A 2017 óta, immáron hetedik éve zajló feltárások a brigetiói legiotáborban mindeddig elvégzett legnagyobb felületű és legtöbb információt nyújtó régészeti kutatások voltak, amelyek rendkívül fontos információkkal szolgálnak a tábor teljes történetére vonatkozóan az alapítástól a római kor végéig.

Legend	
	excavated wall
	presumed wall
	terrazzo-floor
	floor-heating
	pillars
	pool
	sewer
	praefurnium
	dismantled praefurnium
	lime slaking pool
	entrance (door sill)

A fürdő alaprajza a 2021-2024. évi feltárások alapján

12. Megjegyzés: 2024. 11. 22.....

.....
Dr. Bartus Dávid
régész, tanszékvezető egyetemi docens
az ELTE BTK dékánja

.....
Számadó Emese
régész, múzeumigazgató
Komáromi Klapka György Múzeum

ásatásvezetők